

UDC 34:929 Tasić Đ.
UDC 172.4
<https://doi.org/10.2298/ZMSDN2595345P>
ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД
Примљен: 10. 3. 2025.
Прихваћен: 3. 9. 2025.

ПРАВНА И ФИЛОЗОФСКА ДИМЕНЗИЈА ПАЦИФИЗМА ЂОРЂА ТАСИЋА: ИЗМЕЋУ ИДЕАЛИЗМА И РЕАЛПОЛИТИКЕ

АЛЕКСАНДАР ПЕШИЋ

Економско-трговинска школа Врање
Есперанто ББ, Врање, Србија
alexpesicff@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0003-3532-1904>

БРАНИСЛАВ БОРИЋ

Историјски архив „31. јануар”
Партизанска 17а, Врање, Србија
baneboric83@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0002-7922-2644>

САЖЕТАК: У раду се анализира правна и филозофска димензија пацифизма Ђорђа Тасића, истакнутог српског правног теоретичара 20. века. Кроз анализу његових дела, истражује се појам релативног пацифизма, који се залаже за остварење мира јачањем међународних правних институција, међусобном сарадњом између држава и промоцијом правде, али се не одбацује и легитимна употреба силе у екстремним случајевима. Рад истиче да Тасићев пацифизам представља синтезу идеализма и реалполитике, укључујући критику национализма и апсолутног пацифизма, уз свесност о практичним ограничењима његове примене у међуратном периоду у којем доминирају национални интереси. Закључује се да одрживост његове теорије зависи од политичке воље за међународном сарадњом и ефикасношћу правних механизма, што га чини значајним теоретичарем и за даље расправе о међународним односима.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: пацифизам; међународно право; Ђорђе Тасић; рат и мир; интернационализам; реалполитика

Пацифизам је једна од кључних тема у филозофији и правној теорији међународних односа. Од Кантове идеје о „вечитом миру” до савремених дебата о улози међународних институција, пацифизам је често био предмет сучељавања између идеализма и реалполитике. Посебно је занимљиво како су се пацифистичке идеје обликовале у контексту Србије у 20. веку, где су историјски и политички изазови често стављали на пробу идеје мира и међународне правде. У том смислу, радови Ђорђа Тасића, као једног од најзначајнијих српских теоретичара права и филозофије права представљају изузетно релевантан допринос правној и филозофској мисли тог доба. Ђорђе Тасић¹ био је правник и универзитетски професор, заслужан за коришћење социолошког метода у праву и један од утемељивача социологије права и социологије у Србији. Био је и уредник *Архива за правне и друшћивене науке* од 1939. до 1941. Као декан Правног факултета у Београду одбио је да се приклони окупаторској власти због чега је стрељан 1943. од стране Гестапоа [Видети: Роровић и др. 1993; Тркуља 1999; Miladinović and Vuković 2023]. Тасић се залагао за концепт пацифизма, полазећи од уверења да је мир остварив кроз међународне правне механизме, сарадњу и солидарност међу државама. Његова мисао била је снажно утемељена у европској правној традицији, али истовремено свесна реалности политичких односа и ограничења права у међународним оквирима. Његова дела могу се посматрати као покушај да се одговори на питање: да ли право може бити довољно снажан инструмент за очување мира у свету где силе реалполитике често преовлађују над правним нормама?

Пацифизам у западноевропској правној и филозофској традицији има дубоке корене још у хеленистичком добу. Стоици су једна од филозофских струја која је промовисала идеју космополитизма и избегавања сукоба. Хришћанска традиција је допринела развоју пацифизма, нарочито у делу Светог Августина, који је у *О Држави Божијој* поставио темељне доктрине праведног рата [Augustin 1982]. Један од највећих филозофа, Имануел Кант, у свом спису *Вечни мир* предлагао је стварање републиканских држава и међународне федерације која би спречила ратове: „Стајаће војске (*milesperpetuus*) треба да временом потпуно нестану” [Kant 1974: 138]. Слично томе, Толстој је у 19. веку кроз своје хришћанско учење пропратио пацифизам, заснован на моралној одговорности појединца.

Правна регулација рата и мира у међународним односима постала је значајна у 19. и 20. веку. Прве озбиљне покушаје регулисања рата представљале су Хашке конвенције (1899, 1907), које су настојале да ограниче употребу оружја и успоставе механизме за решавање сукоба. Женевске конвенције (1949) донеле су детаљније прописе о заштити цивила и ратних заробљеника. Савремени правни оквир највише почива на Повељи УН [1945], која у члану 2(4) наводи: „Сви чланови, у својим међународним односима, уздржавају се од претње силом или од употребе силе против територијалног интегритета или политичке независности или на сваки други начин несагласан са циљевима Уједињених нација” [УН 1945: 8].

¹ (Врање, 1892 – Београд, 1943)

Широки спектар интелектуалаца заступао је различите облике пацифизма (нпр. апсолутни, релативни, прагматични, условни, антиратни, селективни и др.). Апсолутни пацифизам, који су заступали Лав Толстој и Махатма Ганди, одбацује сваки вид насиља и рата, без обзира на околности. Толстој је наглашавао да „...нема оправдања за насиље, јер сваки рат води новом насиљу” [Толстој 1894: 132], док је Ганди сматрао да је најјача снага и најмоћније оружје које човечанство поседује управо ненасиље [видети: Ганди 2014]. Релативни пацифизам, попут оног који је заговарао Џон Дјуи, прихвата могућност рата ако он служи одбрани правде и међународног поретка [видети: Djuі 1966]. Прагматични пацифизам, какав је заступао Бертранд Расел (Bertrand Russell), сматра да се мир може одржати кроз дипломатске механизме и баланс моћи. То нарочито наглашава у *Новим надама за мењање свега* (*New hopes for a changing world*) где истиче да је права претња миру не рат сам по себи, већ недостатак политичке воље да се он спречи [видети: Russell 1951: 12 и даље]. Релативни пацифизам, какав је заступао Тасић, прихвата могућност употребе силе у екстремним случајевима, као средство заштите права.

ПАЦИФИЗАМ ЂОРЂА ТАСИЋА

Пацифизам у делима Ђорђа Тасића представља комплексну и диференцирану доктрину која се разликује од чисто апсолутног одбацивања насиља. Тасић није подржавао утопијски пацифизам који игнорише политичке и социјалне реалности, већ је његов пацифизам могао да се опише као релативан и условљен идеал – приступ који настоји да минимизира насилне конфликте кроз унапређење међународног правног поретка и изградњу институција које промовишу правду и стабилност. У својим списима он наглашава да „...мировно решавање односа има само по себи вредности. Зато је важно да и људи увиде да је то најбољи начин решавања односа. У томе је такође оправдање што је међународно право признавало и оне међународне уговоре који су закључивани између победиоца и побеђених (какви су најчешће мировни уговори)” [Тасић 1931б: 244–245]. Такав Тасићев пацифизам је непосредно инспирисан драматичним искуствима међународних конфликата између два светска рата, што је продубило његово схватање да традиционални милитаристички приступи не могу обезбедити трајну стабилност, већ да би мирно решавање спорова међу државама био „природан завршетак у развоју међународног права” [Тасић 1931б: 245]. Он је веровао да мир није само одсуство оружаних сукоба, већ активна конструкција правде која се постиже изградњом снажних међународних институција и правних механизма који регулишу односе држава и постојање праведног и уравнотеженог друштвеног поретка. Тасић је истицао да, у свету где доминирају национални интереси и где политичка воља често недостаје, пацифизам као апсолутна доктрина остаје утопијски идеал. Зато Тасић наглашава да људи и државе треба да буду за мир, али не „безусловни мир” већ се и тај мир достиже „непрекидним радом, компромисима али и борбом за своје право” [Тасић 1931б: 245].

Пацифизам је морални идеал који захтева спољашњу и унутрашњу потпору и политичку вољу да би се правни принципи спровођењем у пракси остварили.

Тасићев пацифизам не припада апсолутним пацифистичким тежњама какав је имао нпр. Толстој за који Тасић сматра да је наивни пацифизам [видети: Тасић 1931а: 328], већ представља правни пацифизам који почива на уверењу у примат права над силом. Полазиште његове аргументације је захтев за инкриминацијом неправичног рата, који он поима као злочин против међународног права и човечанства у целини. Такав захтев нужно води ка замисли супранационалног поретка способног да санкционише државе и политичке актере који прибегавају агресији [Тасић 1931б: 245]. У том смислу, Тасић уочава потребу за институционализованим обликом међународног правосуђа, чији би домет превазилазио класични систем међудржавних односа и усмеравао се ка обликовању једне правне заједнице светских размера. Управо из тог угла појављује се и његова визија светског правног поретка, који у крајњој линији поприма карактер светске државе [Тасић 1931б: 245].

Иако без остатка осуђује агресивне ратове, Тасић не одбацује могућност примене силе у међународним односима. Напротив, он је допушта, али искључиво као институционализовану, правно санкционисану и контролисану меру у интересу очувања мира и међународне безбедности [Тасић 1931а: 328]. Тако се јасно разликује од апсолутног пацифизма који полази од безусловног одрицања од силе. За Тасића, сила је легитимна једино ако делује у оквиру права, односно ако је стављена у службу општег мира.

У својим списима Тасић заузима став који га издваја од дела немачке правничке мисли међуратног доба, будући да инсистира на равноправности и једнакости држава у међународним односима. Овим Тасић недвосмислено одбацује хијерархијске концепције међународног права, карактеристичне за реалполитичке доктрине, и афирмише идеју о праву као универзалној основи међународног поретка. Управо у томе се огледа његова критика реалполитике: насупрот учењу о примату силе и интереса великих сила, Тасић поставља начело једнакости субјеката међународног права као темељ новог, миротворног поретка.

Критика национализма и милитаризма представља још једну важну компоненту његовог мишљења. Тасић је био оштро критичан према национализму, сматрајући да прекомерна приврженост националним интересима често води до агресивне политике која може искључиво да подржава милитаризам. Он је указивао да се правни аргументи често користе селективно, како би се оправдали експанзионистички потези великих држава, што утиче на могућност изградње истински праведног и стабилног међународног поретка. У том контексту, Тасић је истакао да је потребно превазилажење одређених националних интереса и усвајање ширег, интернационалног погледа као основ за трајни мир. Самим тим Тасић заступа идеју интернационализма који „ставља власт и моћ, као и егоизме националне и групне под етички идеал достојанства човека и братства људи”

[Тасић 1940: 23]. Осим тога, Тасић се у својим радовима бавио улогом силе у међународним односима. Сматрао је да правни системи и међународне институције имају потенцијал да регулишу односе између држава, али да тај потенцијал често не достигне свој максимум због доминације политичке моћи. Ова анализа указује на дубоки контраст између теоријских идеала међународног права и реалности.

Тасићев став према моралу, правди и хришћанској етици одражава дубоку увереност да су ови идеали темељ сваког функционалног друштва. Он сматра да је морал човека основа за изградњу праведног друштвеног поретка, а да право и правда представљају не само апстрактни идеал, већ практичан оквир којим се регулишу односи међу људима. За Тасића, морал није само лична одлика, већ колективна вредност која обликује начин на који друштво функционише. Он верује да право треба бити управо изведено из универзалних моралних принципа који потичу из хришћанске традиције, јер тај морал обликује душу човека и подстиче његову способност за саосећање, опраштање и истинску праведност. Зато он наглашава да је неопходно да „стекнемо своју душу, испунимо свој први и најсуштаственији задатак нашег живота” [Тасић 1928: 46], али и да треба „много душе, да би социјалне везе и социјалне нужности добиле свој трајни темељ и своју пуну снагу” [Тасић 1928: 47]. Тасић сматра да хришћански морал није само религиозни систем уверења, већ и основ за друштвену етику која може да инспирише правичну и хуману политику. За њега, морални доживљај и етички идеали представљају снажну основу за изградњу међународних односа заснованих на принципима правде, а не на чистој моћи и интересима. У том смислу, његов пацифизам је дубоко повезан са уверењем да се стабилан и трајан мир може остварити само ако друштво приступа решавању спора придржавајући се хришћанских моралних принципа, а не кроз употребу силе.

Може се сумирати да идеја пацифизма у делима Ђорђа Тасића представља комплексну синтезу идеализма и реалности, где се међусобно преплићу критика национализма, анализе односа права и силе и истраживање услова за очување мира, јер како Тасић тврди „пацифизам је пацифизам и кад тежи постепеном остварењу мира” [Тасић 1931а: 329]. Тасићева дела постављају темељ за дубље разматрање како правних, тако и политичких аспеката рата и мира, те служе као инспирација о улози међународног права у изградњи стабилног светског поретка.

ИЗАЗОВИ ПАЦИФИЗМА КОД ЂОРЂА ТАСИЋА

Иако је Тасић у својим радовима јасно тежио ка пацифистичким вредностима и методама ненасиља, он је препознао и практичне изазове у примени пацифизма као једног апсолутног принципа. Његова дела рефлектују дилему између идеалистичке тежње ка миру и потребе за репресивним мерама у одређеним ситуацијама како би се очували друштвени поредак и правна стабилност. Тасић признаје, бар посредно, да држава понекад мора прибегавати сили како би заштитила грађане и очувала правни поредак.

Оваква дилема указује на ограничења пацифистичког приступа у кризним ситуацијама. Даље, право би требало да буде алат за друштвену правду, али је Тасић ипак свестан да оно често постаје инструмент принуде. Ова тензија између идеала права и његове практичне функције ствара противречност у Тасићевом схватању пацифизма. Тасић се суочава с питањем да ли је насиље икада морално оправдано, што примећује и Миливојевић који каже да је Тасић сматрао да је морална обавеза осудити рат како би се он одбацио, али не у потпуности [видети: Миливојевић 2022: 117–118]. Док је Тасић склон тврдњи да је ненасиље супериорно, он имплицитно признаје да постоји простор за легитимну одбрану када су основна људска права озбиљно угрожена.

Држава понекад прибегава репресивним мерама јер су они неопходни зарад заштите грађана и државног поретка. Иако Тасић одбацује ауторитативне механизме власти, он не даје конкретан одговор на питање како би се друштвена стабилност очувала без присиле у ситуацијама када је ред озбиљно угрожен. Примери екстремних случајева укључују побуне, тероризам, организовани криминал па се онда намеће проблем у којем је скоро немогуће да држава делује без употребе силе. Сâм пацифистички приступ намеће толеранцију, али онда долази до угрожавања сигурности њених грађана. Међутим, Тасић наглашава да је „дисциплина чланова једне заједнице важан чинилац за право, јер она може бити развијена више или мање довољно или недовољно, и од тога зависи потреба да се употребе правна средства” [Тасић 2011: 157]. Другим речима, неопходно је да се у екстремним случајевима казне појединци који се не придржавају правног поретка у држави. Како би се избегле екстремне ситуације у држави, демократизација институција је пожељан процес, али сâм овај процес није увек довољно брз и делотворан у кризним ситуацијама. У идеалном друштву може се замислити друштвени систем у којем држава никада не прибегава репресији, па самим тим и чува мир и стабилност, док нам пракса говори другачије. Сâм реформистички приступ, иако теоријски заступа идеју о постепеном преласку ка праведнијем друштву, суочава се са бројним препрекама. Тасић предлаже постепене реформе као начин за изградњу друштвене правде, али не разматра довољно отпор који долази од политичких и економских елита. Историјски гледано, велике друштвене промене не остварују се искључиво постепеним изменама, већ су често резултат масовних протеста, насилних сукоба и револуција. На пример, покрети за грађанска права у САД делимично су успели захваљујући ненасилним методама, али су кључни закони донети под притиском великих протеста и директне државне интервенције. „Установе пацифистичке (*pacifiques*) и пацифирајуће (*pacificatrices*) већ су створене и на путу усавршавања вршећи васпитну улогу на јавно мњење” [Тасић 1931г: 543]. Тасић овим указује да већ постоје механизми и институције које промишљају и обликују јавни дискурс, али је питање да ли они могу сами по себи изазвати потребну (р)еволуцију друштвених промена.

Још један проблем који остаје противречан сагледано из угла пацифизма јесте како заштити грађане и правни поредак у ситуацијама када

је насиље међу државама апсолутно неизбежно. Ако држава у потпуности одбади употребу силе како се онда одбранити од агресије других држава или боље речено како помирити идеал пацифизма са реалним потребама државе да штити своје грађане од насиља? Ово је један од класичних етичких проблема пацифизма. Пацифизам подразумева одређену дозу пасивности, али и употребу силе у одређеним ситуацијама што је и само Тасићево становиште. Наиме он сматра да је „мир релативан појам који собом увек значи и борбу” [Тасић 1931б: 245] па је самим тим и могуће дозволити употребу силе кад је то апсолутно неопходно. У том смислу сваки појам, па и појам пацифизма Тасић је узимао као релативни.

У контексту рата и мира, Тасићево стваралаштво пружа свеобухватан увид у комплексност међународних односа, где право и сила често долазе у конфликт. Тасић је био веома активан у истраживању питања рата и мира, наглашавајући да рат није само резултат ирационалних импулса или емоција, већ и последица недостатка праведног и ефикасног међународног поретка. Тасић је нагласио да „нема сумње да рат може имати добрих последица, корисних по човечанство и да их је одиста и имао. Свако зло има своје добро...” [Тасић 1931в: 369]. Међутим, он је у својим радовима указивао и на то да се рат може разумети као симптом недостатка политичке воље да се примене правни инструменти за решавање спора, те да право, иако треба да буде средство за очување мира, често остаје жртва реалполитике. Како би се очувао и задржао мир неопходно је посегнути ка њему одмах и држати се тог начела да би се избегли сукоби у будућности.

Систематично испитујући услове, препреке и могућности успостављања трајног међународног мира кроз призму правних, етичких и социолошких теорија, Тасић полази од основне антитезе друштвеног живота: начела сарадње и борбе и указује да, и поред растуће међузависности народа, структурне и идеолошке неправилности задржавају рат као реалну претњу међу државама [Тасић 2012: 371]. У критици оптимистичких предвиђања класичних мислилаца (Русо, Кант) Тасић показује да унутрашње политичке демократске трансформације не гарантују аутоматски међународни мир. Напротив, процеси демократизације и технички напредак могу појачати деструктивни потенцијал оружаних сукоба те самим тим „рат постаје са економског гледишта једно ирационално средство” [Тасић 2012: 372] чиме се наглашава раскорак између економске ирационалности рата и наставка његове практичне употребе.

Тасић претежно класификује теорије мира у три групе: теорије које повезују мир са успостављањем наддржавних организација и организоване силе [Тасић 2012: 373], природноправне и друге правне теорије које виде гаранцију мира у оствареној унутрашњој правди у државама [Тасић 2012: 373–374] и етичке теорије које наглашавају моралну трансформацију човека и универзалну солидарност [Тасић 2012: 374]. Тасић упозорава на ограничења сваке од наведених теорија, истичући да апстрактни принципи правде без опште прихваћених и практично применљивих критеријума могу довести до нових конфликта уместо до трајног мира [Тасић 2012: 373–376].

Посебну улогу у Тасићевој аргументацији заузима концепт солидарности као нормативног темеља мира. Како он формулише: „солидарност међу народима, која је једини правни основ за мир”, представља основну нормативну тачку око које треба градити правно-међународне институције и етичку свест [Тасић 2012: 377]. Али то „не значи компромис, као што ни мир не значи компромис. Солидарност захтева и признавање извесних начела, и, ако се та начела не поштују, могу се проузроковати још већи ратови” [Тасић 2012: 377]. Тасић закључује на умеренореалистичкој ноти: иако је идеал ненасилног и праведног међународног поретка неопходан, његова остваривост захтева истовремен рад на правним механизмима (међународни судови, процедуре мирног решавања спорова), етичком васпитању и политичкој вољи народа. Мир, сматра Тасић, није само одсуство рата него позитивна синтеза права и морала која се остварује поступно и путем институционалних решења.

ПРОБЛЕМ ПРИМЕНЕ ПАЦИФИЗМА ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

Проблем примене пацифизма између два светска рата представља једну од највећих слабости пацифистичких доктрина, укључујући и ону коју је заступао Ђорђе Тасић. Иако пацифизам као идеал нуди етички и морално задовољавајући концепт мира, његова практична имплементација била је суочена са бројним изазовима у контексту политичке нестабилности, растућег национализма и појаве тоталитарних режима. У периоду између два светска рата, међународни поредак је био изложен експериментима који су покушавали да ускрсну пацифистичке идеале, док су у исто време настајале и нове врсте конфликта. Такође, империјалистичке силе нису одустајале од својих амбиција за доминацијом и контролом. Сама идеја пацифизма је уздрмана актуелним политичким дешавањима у том периоду, а то је приметио и Расел много раније па је у свом есеју из 1915. године сматрао да је пацифизам диван идеал, али да је у пракси неспособан да заустави агресивне потезе моћних држава [видети: Russell 1915]. Ставовима у Раселовом есеју под називом *Етика рата* (The ethics of war) као да се предвиђају будући догађаји, а сама пацифистичка доктрина илуструје да, ма колико морално била оправдана, нема довољну основу у условима где доминирају национални и империјалистички интереси и где је политичка воља за њено спровођење изузетно ограничена. Карл Шмит (Carl Schmitt), познат по својој критичкој анализи политичких идеја, у својој књизи *Der Begriff des Politischen* (Концепт политичког) истиче да политика није само поље за пацифистичке идеале, већ је арена борбе за моћ, где пацифизам као теорија не може да се одвоји од реалности [видети: Schmitt 1932: 24 и даље]. Тиме се наглашава конфликт између теоријских идеала и сурове реалности међународних односа. Пацифистичке идеје недовољно имплементирају механизме за спречавање или решавање сукоба када се сукобљавају две или више страна. Недостатак униформне политичке воље и интернационалне сарадње представљао је суштински

узрок да пацифизам не успе да се реализује у пракси, нарочито у условима међуратног периода, где су интереси великих држава често надмашивали теоријске идеале. Примена пацифизма у међуратном периоду Европе показује да идеја, колико год била инспиративна у теорији, остаје изузетно осетљива на политичке и друштвене околности. Тасићев пацифизам, као и сви пацифистички концепти, суочавао се са непремостивим ограничењима у условима када су агресивне политике и национализам доминирали међународном политиком, па је и практична примена пацифизма била изузетно тешка.

Између два светска рата на међународној сцени можемо навести неколико примера где су национални и геостратешки интереси били толико доминантни да пацифистички приступи, попут оног који је заступао Тасић, није било могуће применити. Једна од тих је и јапанска агресија у Манџурији (18. септембар 1931 – 27. фебруар 1932), где се јасно показало да су велике силе, које су тежиле да остваре своје амбиције, неспремне да се придржавају пацифистичких принципа и међународних норми. Самим тим је, уместо мирног решавања спорова, јапанска агресија довела до ревизије међународног поретка. Сличан пример представља италијанска инвазија на Етиопију 1935. године или тзв. Други италијанско-етиопски рат који је трајао од 3. октобра 1935. до 19. фебруара 1937. Овај рат посматран је као предигра за Други светски рат, а у овом окршају се огледа и неефикасност Лиге народа као једне од међународних организација која је за циљ имала да спречи рат и посегне ка преговарачкој дипломатији како би се избегли било какви оружани сукоби. Међутим, овај напад био је мотивисан експанзионистичким амбицијама италијанског режима, који није био спреман да се придржава међународних споразума и пацифистичких идеала, чиме је јасно показана немогућност примене пацифизма у условима где доминирају национални интереси. Скоро у истом периоду због дубоких социјалних, економских и политичких раскола унутар Шпаније, као и међународних интереса различитих војних и политичких сила, дошло је до избијања сукоба који је превазилазио било какве пацифистичке идеале. Наиме, пацифистички приступ, који би захтевао дијалог и компромис, у овој ситуацији није могао да се примени због изузетно подељене друштвене структуре и појачаног национализма, како међу левицом тако и међу десницом. У Шпанском грађанском рату (17. јул 1936 – 1. април 1939) национални и интернационални фактори приказали су се као комплексна мрежа интереса. С једне стране, интервенције држава као што су Немачка и Италија које су биле подршка за националисте предвођене Франсиском Франком (Francisco Franco), а с друге стране, помоћ Совјетског Савеза који је подржавао републиканце довели су до огромног броја жртава унутар једне државе. Подршка и политика ових војних сила је показала да су реални интереси усмерени ка утврђивању моћи и одбрани сопствених националних интереса.

Политика „помирениости” коју су спроводиле Велика Британија и Француска према растућој агресивности нацистичке Немачке у тридесетим годинама 20. века представља један од најзначајнијих модела ком-

промиса између пацифистичких идеала и реалне политичке потребе за очувањем стабилности. Велике силе су, мотивисане страхом од новог великог рата, одлучиле да направе одређене уступке захтевима Немачке, надајући се да ће тим поступцима спречити будућу агресију и конфликт. Један од најпознатијих модела ове политике је „Минхенски споразум” потписан 29. септембра 1938. године, где је Велика Британија, под вођством Невила Чемберлена (Arthur Neville Chamberlain), пристала на компромис са Адолфом Хитлером. Чемберлен је, иако упознат са ризицима, веровао да ће уступањем немачким територијалним захтевима осигурати мир, изјавивши: „Мир за наше време” (“Peaceforourtime”). Међутим, ова политика „помирености” дала је Хитлеру прилику да без устручавања настави са својим амбицијама, што је убрзало процес ревизије међународног поретка.

Применити Тасићеву идеју пацифизма у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, касније Краљевини Југославији, било би изузетно тешко због низа политичких, друштвених и националних изазова. Један од примера је увођење диктатуре краља Александра 6. јануара 1929. године, која је настојала да усклади различите етничке и политичке интересе кроз ауторитарну централизацију, што је, резултирало сузбијањем демократских институција и слабењем правног поретка. Александар I Карађорђевић је за време овог периода распустио Народну скупштину, забранио рад свих политичких странака и синдиката, онемогућио политичке скупове и увео цензуру штампе. Шестојануарска диктатура је званично окончана доношењем Октроисаног устава 3. септембра 1931. године. За сâм период, Тасић отворено каже да то „није [било] правно стање, већ просто незаконито стање” [Тасић 2011: 191]. Пацифистички идеали, који захтевају искрену политичку вољу и институционалну стабилност, били су практично немогући. Тасић, као апсолутни противник ауторитативних структура, што с правног то и с моралног гледишта, критикује ово и каже да је „услов за нормалан живот државе да има своје право и поступа по њему” [Тасић 2011: 194].

Пример компромиса који је настао из воље да се избегне већи конфликт, али који истовремено одражава политичке компромисе који нису потпуно у складу са принципима правде и самоопредељења народа из угла пацифистичког гледишта је „Рапалски споразум” потписан 12. новембра 1920. године између Краљевине Италије и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Тасић је нагласио да је решавање спорова кроз дипломатију и међународни правни поредак суштински важно, али он греши кад каже да не треба чекати „у бесконачност на остварење мира као на посебну етапу прогреса човечанства, сувише удаљену од нас. Ми га морамо хтети још сада” [Тасић 1931в: 373]. Мир и компромисе које он носи, а који се доносе из чисто политичких и економских разлога често нису одрживи на дуге стазе. Наиме, након Првог светског рата, амбиција Италије да анектира подручја која су јој обећана у „Лондонском споразуму” (26. април 1915) довела је до војне окупације, што је представљало пример употребе силе уместо мировног решења. Због немогућности коришћења окупаци-

раних јадранских лука, Краљевина СХС била је привредно исцрпљена. Изгубљена је подршка САД због пораза председника Томаса Вилсона на изборима, па уместо да се „Рапалски споразум” темељи на принципима самоопредељења и међународне правде, он је дошао као резултат спољашњих притисака, економских интереса и политичке немоћи. Последице које су произашле из овога биле су далекосежне: више од пола милиона Хрвата и Словенаца нашло се изван граница своје државе и они ће врло брзо бити изложени „италијанизацији”, затварању словенских културних установа и фашистичком терору. Иако је на крају Рапалским споразумом избегнут директан војни сукоб, он представља трагичан пример како се идеали мира могу жртвовати у име краткорочног компромиса, што може имати дугорочне негативне последице по стабилност региона.

Критика пацифизма из угла реалполитике и међународног права указује на дубоке контрадикције између идеалистичких пацифистичких доктрина и реалности међународних односа. У суштини, међународно право, ма колико је развијено, често остаје само теоријски оквир ако га не подржава одговарајућа политичка воља држава. То сматра и Тасић па каже да „кад су и државе стварно међусобно довољно правичне и поштене и у крајњој линији када има довољно солидарности међу њима” [Тасић 1931а: 325] тек онда је могуће постићи мир. Ова изјава наглашава да пацифистичке идеје, колико год биле инспиративне, у практичном смислу зависе од спремности и способности држава да се придржавају правних норми, што је често далеко од стварности где доминирају национални интереси. У периоду када је реална политика била вођена „правом јачега”, економским интересима и геостратешким тежњама, пацифизам је био критикован као доктрина која не успева да узме у обзир непрекидне и динамичне промене у међународним односима. Тасић је идеалистички веровао да чак и фашизам као идеологија може бити остварена на два начина. Један од тих начина је да се кроз „национално јединство” фашистички режим приближи демократском режиму како би се касније претворио у њега, а то се постиже кроз веровање да се народне масе могу дисциплиновати, едуковати и усавршити, док се на другој страни масе подвргавају „зауздавању” [видети: Тасић 2011: 161]. Историја је показала да је већина људи била присиљена да ради и верује у нешто што јој није био од користи јер је углавном праћена појединачна воља ауторитативних вођа који су за циљ имали само доминацију и проширење националистичких интереса.

Критика пацифизма из угла реалполитике и међународног права истиче да идеја мира као апсолутног пројекта, колико год била морално племенита, не успева да се одржи без спољашњег политичког окружења које је спремно да сарађује и даје предност правним нормама над чистом снагом. Ово поставља питање колико је пацифизам способан да се примени у условима када национални и империјални интереси, као и динамични међународни односи, диктирају агресивну политику. Тасић сматра да „се не може тврдити да рата више неће бити; рат остаје још могућ према историјским аналогијама. Међутим, ова могућност не значи нипошто нуђност. Воља миротворна је исто тако могућа као воља ратовања” [Тасић

1931г: 543]. Разни критичари указују да је за реално остварење пацифистичких идеала неопходан уравнотежен приступ интеграције етичких идеала са практичним механизмима, што је и даље један од највећих изазова савремене међународне заједнице.

ЗАКЉУЧАК

Мисао Ђорђа Тасића представља снажну синтезу идеалистичких аспирација и реалних потреба. С једне стране, он се залаже за то да право и међународни правни поредак требају бити централни у изградњи трајног мира, наглашавајући вредности правде, равноправности и међународне сарадње. С друге стране, Тасић је био изузетно свестан ограничења закона који се не спроводе без политичке воље и реалних механизма контроле, што га чини прагматичним мислиоцем који не игнорише сурову реалност међународних односа.

Тасићев предлог има неколико значајних импликација за савремене међународне односе. Прво, он нас подсећа да идеали мира, ма колико били инспиративни, не могу сами по себи осигурати стабилност ако их не подржавају снажни и спојени политички механизми. Друго, Тасићева критика национализма и милитаризма остаје актуелна у свету где често доминирају национални интереси, што указује на потребу за развојем међународних институција које могу балансирати моћ и право. Треће, његова мисао указује да је одрживост пацифизма условљена контекстом. Наиме, пацифистички идеали морају бити интегрисани у политички и безбедносни оквир који је флексибилан и способан да одговори на динамичне изазове савременог света.

На крају, Тасићева мисао представља инспиративан, али и реалистичан приступ којим се тражи компромис између идеала и свакодневне политичке стварности. Његова анализа остаје изузетно релевантна за савремене међународне односе, јер подсећа човечанство да истински мир није резултат само апстрактних правних норми, већ и уједињене политичке воље, спремности за компромис и способности међународних институција да одрже правду и стабилност у свету где се интереси најмоћнијих држава често супротстављају теоријским идеалима.

ЦИТИРАНИ ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Ганди, Махатма (2014). *Пути ненасиља (са њимима)*. Београд: Букефал Е. О. Н. Миливојевић, Момир (2022). Интернационализам и пацифизам Ђорђа Тасића. У: Јовица Тркуља (гл. и одг. ур.). *Hereticus*, XX(3–4): 105–124.
- Повеља уједињених нација и савјештост међународног суда* (1945). Превели: Милан Шаховић и Богдан Бабовић. Београд: Широ.
- Тасић, Ђорђе (1928). Неколико мисли о изгубљеном миру. *Нови видици*, I(1): 46–48.
- Тасић, Ђорђе (1931a). Је ли пацифизам противречан? *Архив за правне и друшћивене науке*, XXIII(XL)(5), 25. новембар 1931, 325–329.

- Тасић, Ђорђе (1931б). Пацифизам у правној филозофији. У: *Архив за правне и друшћивене науке*, XXIII(XL)(4), 25. октобар 1931, 241–249.
- Тасић, Ђорђе (1931в). Рат или мир? – Савремени социолошки погледи. У: *Српски књижевни гласник*, XXX(5): 365–376.
- Тасић, Ђорђе (1931г). Социолошки конгрес у Женеви о рату и миру (1930). У: *Српски књижевни гласник*, XXIV(7): 543–544.
- Тасић, Ђорђе (1940). Национализам малих народа и интернационализам. *Политика*, 27–30. 4. 1940, 23.
- Тасић, Ђорђе (2011). *Расправе из филозофије и теорије права: преводи са страних језика* (превели: Душица Гутеша, Вождар С. Марковић, Данило Н. Баста, Драгољуб Поповић). Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
- Толстој, Лав (2014). *Царство божје је у вама*. Београд: Neopress.

Ђорђу Тасићу у спомен

- Тркуља, Јовица (1999). Ђорђу Тасићу у спомен. Београд: Правни факултет; Врање: Скупштина општине.
- Augustin, Aurelije (1995–1996). *O državi Božjoj / De civitate Dei*. Svezak I–III; s latinskog izvornika preveo Tomislav Ladan; uvod napisali Agostino Trapé, Robert Russell, Sergio Cotta. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Djui, Džon (1966). *Vaspitanje i demokratija: uvod u filozofiju*. Preveo: Slobodan Vukobrat. Cetinje: Obod.
- Kant, Immanuel (1974). *Um i sloboda: spisi iz filozofije istorije, prava i države*. izbor, redakcija prevoda i predgovor Danilo Basta. Beograd: Srboštampa.

In honor of professor Đorđe Tasić: life, works and echoes

- Miladinović, Slobodan and Ana Vuković (ed.) (2023). In honor of professor Đorđe Tasić: life, works and echoes. Translation Olivera Nićiforović Babac, Eva Koprivica. Belgrade: Serbian Sociological Association.
- Russell, Bertrand (1915). The Ethics of War. In: *International Journal of Ethics*, XXV(2): 127–142.
- Russell, Bertrand (1951). *New hopes for a changing world*. New York: Kingsport Press Inc.
- Schmitt, Carl (1932) *Der Begriff des Politischen*. Munchen: Duncker&Humblot.

Đorđe Tasić i prava čoveka

- Popović, Milijan; Lajčo Klajn i Aleksandar Molnar (prir.) (1993). Đorđe Tasić i prava čoveka: naučni skup održan na Pravnom fakultetu u Novom Sadu 10. decembra 1992. Novi Sad: Pravo.

THE LEGAL AND PHILOSOPHICAL DIMENSIONS OF ĐORĐE TASIĆ'S
PACIFISM: BETWEEN IDEALISM AND REALPOLITIK

by

ALEKSANDAR PEŠIĆ

School of Economics and Trade

Esperanto bb, Vranje, Serbia

alexpesicff@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0003-3532-1904>

BRANISLAV BORIĆ

Historical archive "31. January" Vranje

Partizanska 17a, Vranje, Serbia

baneboric83@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-7922-2644>

SUMMARY: This paper analyzes the legal and philosophical dimensions of the pacifism of Đorđe Tasić, a prominent Serbian legal theorist of the 20th century. Through an analysis of his work, it explores the concept of relative pacifism, which advocates for the achievement of peace through the strengthening of international legal institutions, mutual cooperation among states, and the promotion of justice, while not rejecting the legitimate use of force in exceptional cases. The paper emphasizes that Tasić's pacifism represents a synthesis of idealism and realpolitik, incorporating a critique of nationalism and absolute pacifism, while being aware of the practical limitations of its application in the interwar period dominated by national interests. It concludes that the viability of his theory depends on the political will for international cooperation and the efficacy of legal mechanisms, establishing Tasić as an important theorist for future discussions on international relations.

KEYWORDS: pacifism; international law; Đorđe Tasić; war and peace; internationalism; realpolitik